İDİL

DİJİTAL SANATTA HAYAT AĞACI: KODLANMIŞ MİTOLOJİNİN POST-DİJİTAL İMGELERİ

Emre ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi., Çankırı Karatekin Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, sen_emre@msn.com, ORCID: 0000-0001-5016-6461

Şen, Emre. "Dijital Sanatta Hayat Ağacı: Kodlanmış Mitolojinin Post-Dijital İmgeleri". idil, 121 (2025/6): s. 1050–1067. doi: 10.7816/idil-14-121-07

ÖZ

Sanat tarihinin en köklü simgelerinden biri olan hayat ağacı imgesi, bu çalışmada, geleneksel ve mitolojik kökenlerinden hareketle, çağdaş ve dijital sanat pratikleri bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Hayat Ağacı; yaşam, ölüm, bilgi ve kutsallık gibi evrensel temaları bünyesinde barındıran güçlü bir kültürel arketip olarak, farklı uygarlıklarda çeşitli biçimlerde temsil edilmiştir. Çalışma kapsamında, söz konusu imgenin özellikle Türk kültüründeki tarihsel ve sembolik anlamları, çağdaş resim sanatındaki yansımaları ve dijital ortamdaki dönüşümleri disiplinlerarası bir perspektifle incelenmiştir. Kuramsal çerçevede Manuel Castells'in ağ toplumu yaklaşımı, post-dijital estetik kuramlar ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda, Hayat Ağacı imgesinin nasıl bir anlam aktarım ağına, veri yapısına ve katılımcı anlatı formuna dönüştüğü ortaya konmuştur. Gelenek ile yenilik, doğa ile teknoloji, bireysel hafıza ile kolektif kimlik arasındaki geçiş alanlarında konumlanan bu imge, çağdaş sanatın kavramsal düzlemi içerisinde yeniden yorumlanmış ve görsel düşüncenin sürekliliğini sağlayan bir metafor olarak değerlendirilmiştir. Dijital Sanatta Hayat Ağacı: Kodlanmış Mitolojinin Post-Dijital İmgeleri başlıklı bu çalışma, yazarın doktora tezinden üretilmiş ve nitel araştırma yöntemiyle şekilllendirilmiş, kapsamlı bir literatür taraması ile birlikte web teknolojisinin imkanları kullanılarak bir şaman kültürü unsuru, üç mimari, üç minyatür ve dört çini eserde yer alan ağaç motifleri yapay zekâ uygulamalarıyla karşılaştırılmalı olarak sunulmuştur. Bu bağlamda teknoloji imkânları sorgulanarak, imge üzerinden tekrar kurgulama ve yeni anlam üretimlerinin yeni görünümleri üzerinde durulmuştur. Sanatçı olarak Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Piet Modrian'ın ağaç imgesini konu edinmiş birer eseri bu kapsama alınmıştır. Hayat Ağacı, yalnızca resimsel bir unsur değil; düşünsel bir yapı, kültürel bir hafıza taşıyıcısı ve dijital çağın simgesel dili içinde anlam kazanan bir motif olarak yeniden tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayat ağacı, post-dijital, ağ toplumu, fraktal geometri, mitoloji

Makale Bilgisi:
Geliş: 17 Nisan 2025 *Düzeltme:26 Mayıs 2025* *Kabul: 5 Haziran 2025*

© 2025 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca doğa, sanatın en güçlü ilham kaynaklarından biri olmuştur. Doğanın canlı unsurlarından biri olan ağaç, fiziksel, kültürel, simgesel ve metafizik bir temsil olarak, pek çok toplumun kolektif hafızasında yer edinmiştir. Kutsallık atfedilen ve farklı anlamlar yüklenen ağaçlara dair inanç sistemleri, mitler ve efsaneler zamanla gelişmiş böylece ağaç, insanlık tarihinin en önemli sembollerinden biri hâline gelmiştir (Yılmaz, 2012, s. 2).

Ağaç imgesi, mitolojiden dine, edebiyattan mimariye, resimden dijital sanatlara kadar uzanan geniş bir temsil yelpazesine sahiptir. Bu temsillerin en kadim ve kapsayıcı olanı Hayat Ağacı motifidir. Evrensel bir sembol niteliği taşıyan Hayat Ağacı; yaşamı, sürekliliği, bilgeliği, doğa ile insan arasındaki bağı ve varoluşun döngüselliğini simgelemektedir. Köklerinin yeraltı dünyasına, zirvesinin ise göğün en yüksek katına, yani Tanrı'nın mekânına uzanması (Ergun, 2017, s. 27-28) sebebiyle "dünya ağacı" olarak da adlandırılmıştır.

Hayat Ağacı motifi, neredeyse tüm kültürel anlatılarda rastlanan bir arketiptir. Mezopotamya'nın kutsal bahçelerinde, Orta Asya şamanlarının ritüel davullarında (Görsel 1. ve 2.), İskandinav mitolojisinde, Hint geleneğinde ve İslam sanatında yer alan cennet tasvirlerinde bu simge, yaşamın kökenine dair ortak bir sezgiyi görselleştirmiştir. Kökleri yeraltı dünyasına, dalları gökyüzüne uzanan bu kutsal ağaç; evrenin dikey yapısını, varlık katmanlarını ve ruhani mertebeleri temsil eder. Dolayısıyla Hayat Ağacı, hem doğanın döngüsel yapısını hem de insanın metafizik arayışını bünyesinde barındıran güçlü bir sembol olarak kabul edilmiştir.

Görsel 1. Altay Şaman Davulu

Görsel 2. Altay Şaman Davulu, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Türk kültüründe Hayat Ağacı'nın yeri son derece anlamlıdır. Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının kozmolojik evren tasavvurlarında, Hayat Ağacı göğün direği, evrenin merkezi ve ruhların geçiş kapısı olarak düşünülmüştür. Semavi dinlerde cennette bulunan bu motif, mitolojilerde ise dünyanın merkezinde konumlandırılmıştır. Ölümsüzlüğü elde edemeyen insan, umudu öteki dünyada yeniden dirilişte ve ölümsüz bir ruha sahip olmada bulmuş; bunun sembolü olarak da Hayat Ağacı motifini benimsemiştir (Erbek, 1986).

Şaman davullarındaki desenlerde (Görsel 3. ve 4.), mezar taşlarındaki kabartmalarda, kilim ve halı motiflerinde Hayat Ağacı hem koruyucu hem de dönüştürücü bir güç olarak karşımıza çıkar. Yörükan'ın aktardığına göre, şaman davullarında yer alan tasvirler "sihri birtakım çizgilerden, raks manzaraları, hayvan ve ağaç resimleri; ezcümle kaz, kurbağa, kurt, tavşan resimleri tezyinatından ibarettir" (Yörükan, 2014, s. 76). Bu motif, İslamiyet sonrasında minyatür sanatında da varlığını sürdürmüş, sembolik anlamlarıyla ön plana çıkmıştır. Anadolu'da Beylikler ve Selçuklu dönemi dini ve sivil mimari eserlerinde, Hayat Ağacı motifi yoğun biçimde kullanılmıştır (Üçer, 2019, s. 21). Selçuklu minyatürlerinde görülen Varka ve Gülşah (Görsel 5. ve 6.) gibi aşk hikâyeleri ile tıbbi içerikli minyatürler, Osmanlı minyatürlerinde sıkça rastlanan Âdem ve Havva sahneleri, Hünername'deki av sahneleri (Görsel 7. ve 8.) ya da mitolojik Vakvak Ağacı tasvirleri (Görsel 9. ve 10.), bu simgenin inanç sistemleri doğrultusunda nasıl dönüştüğüne dair önemli örneklerdir.

Görsel 3. Şaman davulunda Hayat Ağacı motifi

Görsel 4. Şaman davulunda Hayat Ağacı motifi, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Görsel 5. Abdülmü’min el-Hûyî, Varka ve Gülşah Mesnevisi Minyatürü

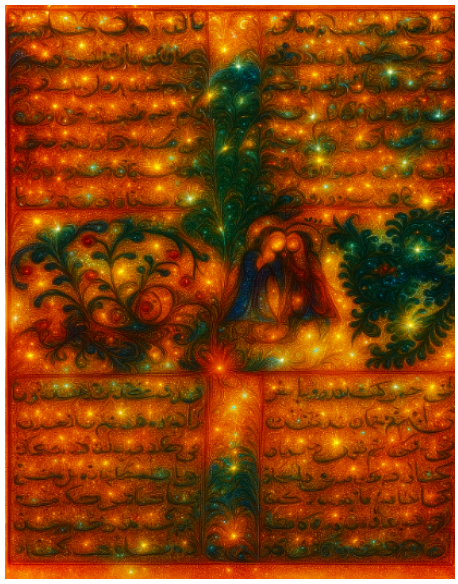

Görsel 6. Varka ve Gülşah Mesnevisi Minyatürü, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

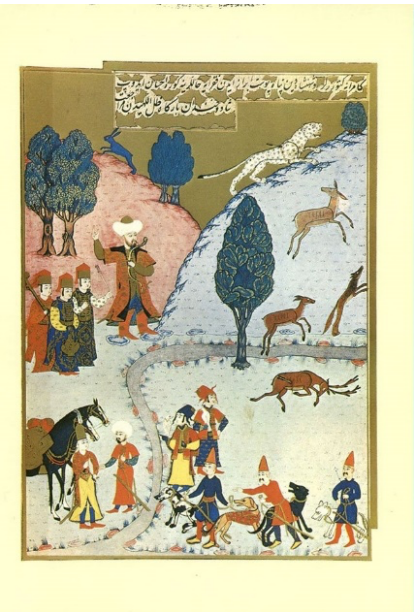

Görsel 7. Çelebi Sultan Mehmed’in Kızılırmak kenarında avlanması. (Hünername Minyatürü)

Görsel 8. Çelebi Sultan Mehmed’in Kızılırmak kenarında avlanması, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi,, 2025.

Görsel 9. İskender, Hz. Hızır ve Vakvak Ağacı, Falname

Görsel 10. İskender, Hz. Hızır ve Vakvak Ağacı, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

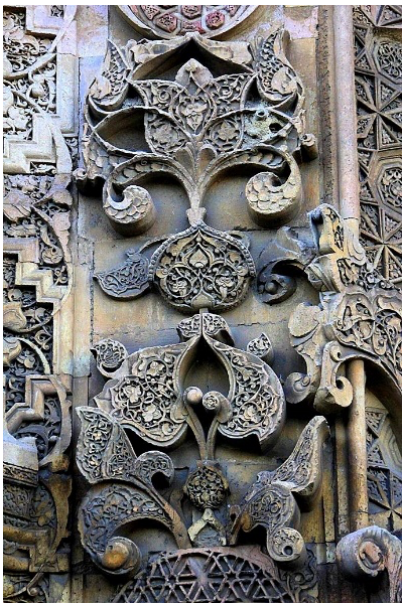

Görsel 11. Divriği Ulu Camii Hayat Ağacı Motifi

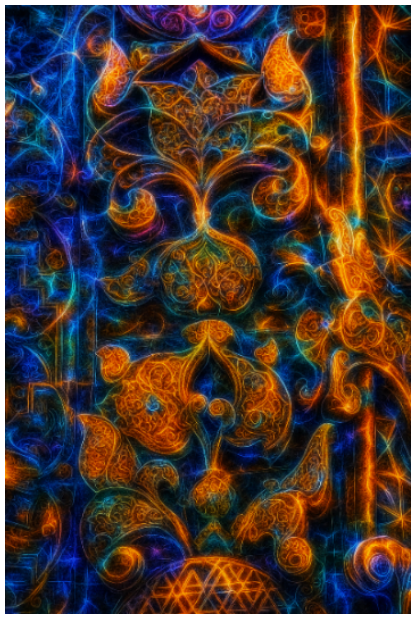

Görsel 12. Divriği Ulu Camii Hayat Ağacı Motifi, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Anadolu Selçuklu sanatında genellikle yalnızca dini mimaride tek başına kullanılan Hayat Ağacı, sonraki dönemlerde hayvan ve bitki motifleriyle birlikte ele alınmıştır. Bu durumu yansıtan örneklerden biri, Divriği Ulu Camii'nin kuzey taç kapısında yer alan, büyük yaprak ve palmetlerden oluşan ve evren direği ya da Hayat Ağacı (Görsel 11. ve 12.) olarak yorumlanan kompozisyondur (Kuban, 2010, s. 95).

Konya İnce Minare, Erzurum Çifte Minareli Cami (Görsel 13. ve 14.), Beyşehir Kubadabad Sarayı ve Ahlat mezar taşları gibi pek çok yapı, Anadolu'nun bu motif açısından zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Görsel 13. Erzurum Çifte Minareli Medrese Hayat Ağacı Motifi

Görsel 14. Erzurum Çifte Minareli Medrese Hayat Ağacı Motifi, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025

Görsel 15. Kubadabad Sarayı Hayat Ağacı ve Yanında Karşılıklı Duran Kuş Figür Tasvirli Çini

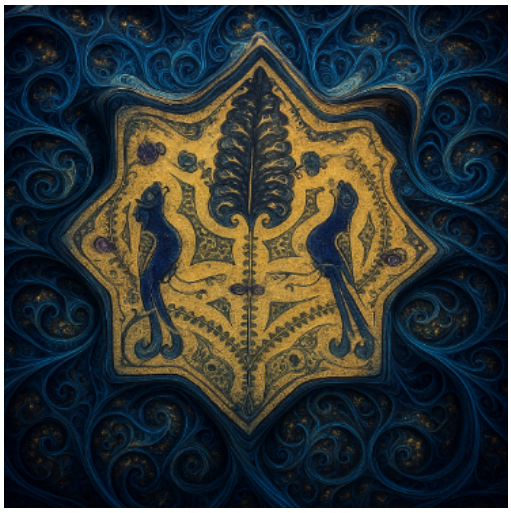

Görsel 16. Kubadabad Sarayı Hayat Ağacı ve Yanında Karşılıklı Duran Kuş Figür Tasvirli Çini, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

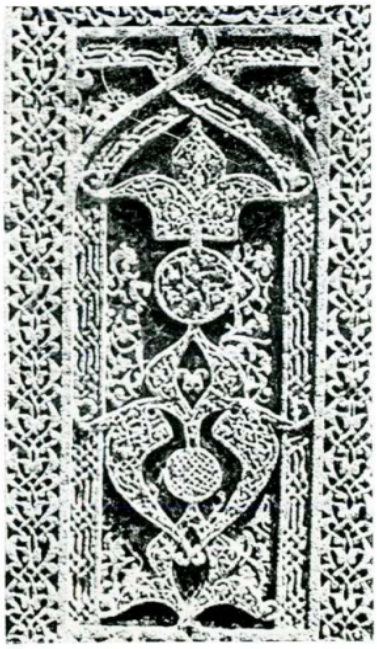

Görsel 17. Ahlat Mezartaşı Hayat Ağacı

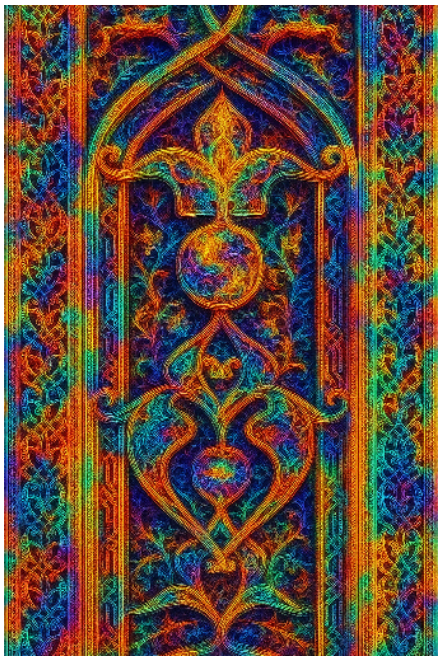

Görsel 18. Ahlat Mezartaşı Hayat Ağacı, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Osmanlı döneminde ise Hayat Ağacı daha çok selvi ağacı formunda işlenmiş; mimari yapılarda, mezar taşlarında ve özellikle çini süslemelerde yoğun biçimde kullanılmıştır. Sultan Ahmet Camii çinileri (Görsel 19. ve 20.), İshak Paşa Sarayı, Eyüp Sultan Türbesi (Görsel 21. ve 22.), Topkapı Sarayındaki (Görsel 23. ve 24.) gibi örnekler bu geleneğin izlerini taşımaktadır.

Görsel 19. Sultan Ahmet Cami Selvi Motifli Çini Pano

Görsel 20. Sultan Ahmet Cami Selvi Motifli Çini Pano, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

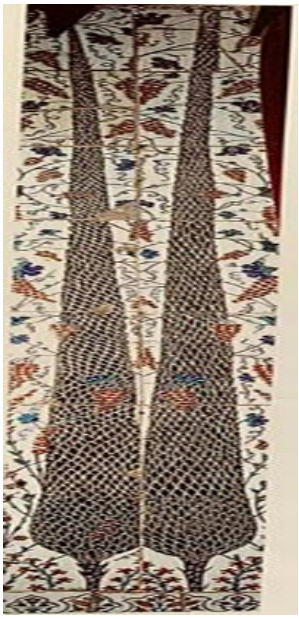

Görsel 21. Eyüp Sultan Türbesi Selvi Motifli Çini Pano

Görsel 22. Eyüp Sultan Türbesi Selvi Motifli Çini Pano, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Görsel 23. Osmanlı Dönemi İznik Çini Tabak (1560)

Görsel 24. Osmanlı Dönemi İznik Çini Tabak, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Hayat Ağacının çağdaş sanat pratiklerindeki temsillerini incelemek, ikonografik bir çözümleme ve geçmiş ile bugün, gelenek ile dijital çağ arasında kurulan estetik ve düşünsel bağların izini sürmek anlamına gelmektedir. Sanatçılar, bu çok katmanlı sembol aracılığıyla zaman ve kültürler arasında görsel bir köprü kurmuştur. Çağdaş Türk resminde Hayat Ağacı imgesinin kullanımı, zengin bir analiz alanı sunmaktadır. Özellikle tarihsellik kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Batı merkezli modernlik algısının gölgesinde biçimlenen Türk resminin kendi kültürel hafızasıyla kurduğu ilişkiye dair önemli veriler sağlar. Çalışma kapsamında Bedri Rahmi Eyüboğlu (Görsel 25.) ve Piet Modrian'ın (Görsel 27.) ağaç imgesi olan birer eseri seçilerek dijital ortamda yeniden üretimi denenmiştir (Görsel 26. ve 28.). Bu çerçevede, Hayat Ağacı imgesi, sanatçılar açısından estetik boyutun ötesinde, kimlik ve tarih bilincini besleyen güçlü referans noktaları olarak konumlanmıştır.

Görsel 25. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mavi Ağaç, Duralit Üzerine Akrilik Boya, 121.5x121.5 cm

Görsel 26. Mavi Ağaç, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Görsel 27. Piet Mondrian, Kırmızı Ağaç, 1910, Tuval üzerine yağlıboya, 70 x 99 cm.

Görsel 28. Kırmızı Ağaç, Sora AI Dijital Fractal Yorum 1024 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Modernlik sonrası dönemde, sanat tarihinde imgeler yalın temsiller olmaktan çıkarak çok katmanlı anlam taşıyıcılarına dönüşmüştür. Sanatçılar için ağaç bellek, aidiyet, köklenme ve dönüşüm gibi temaların metaforik karşılığıdır. Postmodern dönemin çoğulcu ve yoruma açık estetik yapısı, Hayat Ağacı motifinin geleneksel ve çağdaş anlamlar arasında bağ kuran bir araç olarak yeniden üretilmesine imkân tanımıştır. Türk resminde ağaç motifinin estetik bir obje olmanın ötesinde, göstergebilimsel bir "gösteren" olarak ele alınması, izleyiciyi kavramsal bir sorgulamaya davet etmektedir.

21.yüzyılın başlarında bilgi teknolojilerinin gelişimi, ekonomik dönüşümler ve toplumsal hareketlerin etkileşimiyle birlikte, "ağ toplumu", küresel bilgi ekonomisi ve sanallık temelli yeni bir kültür ortaya çıkmıştır (Castells, 2001, s. 372). Dijital sanatın yükselişiyle birlikte Hayat Ağacı imgesi, yeni bir anlam katmanına taşınmıştır. Kodlar, algoritmalar ve ağ yapıları ile çalışan üreticiler, bu simgeyi veri, bağlantı ve yapay zekâ eksenli söylemlerle yeniden yorumlamaktadır. Dijital ortamlarda üretilen Hayat Ağacı tasvirleri, mitolojik bağlamı ile dijital çağ arasında hibrit bir alan yaratmakta, bu dönüşüm, çağdaş sanatın düşünsel zemininde de değişime işaret etmektedir.

Hayat Ağacı imgesinin kültürel ve sanatsal tarihini kronolojik bir bakışla ele alan bu çalışma, özellikle dijital sanat üretimleri bağlamında nasıl dönüştüğünü, hangi anlam katmanlarını barındırdığını ve günümüz sanatçısına nasıl bir ifade alanı sunduğunu irdelemektedir.

Mitolojik Bir Arketip Olarak Hayat Ağacı

İnsanlık tarihi boyunca pek çok medeniyet, yaşamı, ölümü, doğayı ve evreni anlamlandırmak amacıyla çeşitli imgeler üretmiştir. Bu imgeler arasında en bilinen ve en evrensel olanlardan biri Hayat Ağacıdır. Kültürel çeşitliliğe rağmen, farklı inanç, mitoloji ve sanat formlarında ortak bir yapı olarak karşımıza çıkan Hayat Ağacı, arketip düzeyinde değerlendirildiğinde, insan zihninin kolektif bilinçdışında şekillenen ve evrensel anlamlar taşıyan bir semboldür. Jung'un analitik psikoloji kuramında tanımladığı arketipler gibi, Hayat Ağacı da ortak insan deneyimlerini temsil eden, zaman ve mekân üstü bir geçerliliğe sahip simgelerden birisidir.

Mitolojik sistemlerde Hayat Ağacı, genellikle evrenin düzenini, yaşamın döngüsünü, ölüm sonrası varoluşu ve ruhsal yükselişi temsil etmektedir. Kökleri yeraltı dünyasına, gövdesi yeryüzüne, dalları ise gökyüzüne uzanır. Bu dikey yapı, evrenin üç katmanını ifade eden kozmik eksen metaforu ile doğrudan ilişkilidir. Kozmik eksen ya da axis mundi, kutsal olan ile dünyevi olanın kesişim noktasını ve dünyanın merkezini simgelemektedir. Kozmik ağaç, kutsal dağ veya özel mekânlar gibi merkezi simgecilik örnekleri bu bağlamda değerlendirilir (Arslan, 2014, s. 60). Bu yönüyle Hayat Ağacı, varoluşun ve bilginin de sembolüdür.

Dünya mitolojilerinde Hayat Ağacı farklı biçimlerde adlandırılsa da benzer anlamlara sahiptir. Mezopotamya'da, Sümer mitolojisinde "Huluppu Ağacı" olarak bilinen bu sembol, Tanrıçalarla ilişkilendirilmiş

ve bereketin kaynağı olarak görülmüştür. İnanna'nın kutsal bahçesinde büyüyen bu ağaç, Tanrıların yaşamı koruduğu kutsal bir nesneye dönüşmüştür. Sümer kahramanlarından Etana ise çocuk sahibi olmak amacıyla bu ağacı aramış, ancak bulmasına rağmen amacına ulaşamadan ölmüştür (Yılmaz, 2012, s. 1).

Hristiyanlıkta Aden Bahçesi'nin ortasında yer alan iki önemli ağaç, Bilgi Ağacı ve Hayat Ağacıdır. Haçın yapımında kullanılan ağacın, Aden Bahçesi'ndeki Hayat Ağacı olduğuna inanılmaktadır (Eliade, 2014, s. 287). Bu ağaç, ölümsüzlüğün kaynağı olarak betimlenir ve insanın Tanrı'ya yakınlık arayışını sembolize eder. Hristiyan ikonografisinde çarmıha gerilen İsa'nın haçı, kimi yorumlarda Hayat Ağacının bir devamı olarak kabul edilmiştir. Nitekim Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ağacın, kökenini cennetteki Hayat Ağacı ile İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı'ndan aldığı da ileri sürülmüştür (Öztekin, 2008, s. 68).

Hint mitolojisinde Hayat Ağacı, "Ashvattha" olarak adlandırılmıştır. Hint kozmolojisinde kıtalar dairesel biçimde düşünülür ve her dairenin merkezinde kozmik bir ağaç yer alır (Eliade, 2014, s. 292). Kökleri yukarıda, dalları ise aşağıda olan bu ağaç, tersine çevrilmiş bir kozmosun simgesi olarak yorumlanır.

İskandinav mitolojisinde ise karşılığı "Yggdrasil" olan Hayat Ağacı, evrendeki tüm varlıkları taşıyan devasa bir dişbudak ağacıdır. Kökleri yerin en derin noktalarına kadar uzanır; bu bölgede devlerin krallığı ve cehennem bulunur (Eliade, 2014, s. 277). Yggdrasil, dokuz diyarı birbirine bağlayan kozmik bir yapı olarak tasvir edilmiştir. Köklerinde bilgi pınarları, dallarında kutsal kuşlar ve Tanrılar yer alır. Bu nitelikleriyle ağaç, yalnızca fiziksel bir merkez değil, aynı zamanda epistemolojik ve ontolojik bir odak noktasıdır.

Orta Asya Türk mitolojisinde Hayat Ağacı, "evren ağacı" ya da "kozmos ağacı" olarak anılır. "Göğün direği", "gök ağacı", "demir ağaç", "Bay-Terek" ve "Bay-Kavak" gibi adlarla da bilinir (Ögel, 2014, s. 217). Şamanizmde, şamanın ruhsal yolculuğunda göğe tırmanmak için kullandığı, ruhların dünyalar arasında geçiş yaptığı bir simgedir. Göğe uzanan dallar Gök Tanrıya, toprağa uzanan kökler ise atalara bağlıdır. Böylece ağaç, geçmiş (atalar), şimdi (şaman) ve gelecek (yeni ruhlar) arasında dikey bir zaman algısının temsilcisi hâline gelmiştir.

İslam sanatında Hayat Ağacı, genellikle doğrudan ağaç biçiminde değil; geometrik, bitkisel ve soyut bezemeler aracılığıyla sembolize edilir. İslam inancında ağaç, ilahi bir gücün temsili olup, yaşamın sürekliliği için vazgeçilmezdir (Öztürk Ateş, 2012, s. 59). Cennet tasvirlerinde yer alan simgesel ağaçlar, kutsallığın, güzelliğin ve sonsuzluğun göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Minyatürlerde ise Hayat Ağacı sıklıkla merkezde konumlandırılır ve yaşamın başlangıcını sembolize eder. Osmanlı sanatında "Vakvak Ağacı" da bu geleneğin mistik bir uzantısıdır. Meyve yerine insan başları veren bu ağaç, ilahi adaletin veya kozmik dehşetin metaforu olarak işlenmiştir. Binbir Gece Masalları gibi edebî kaynaklarda da görülen bu imge, İslam sanatında Hayat Ağacının hem manevi hem de estetik boyutunu güçlendiren unsurlardan birisi olmuştur.

Hayat Ağacının İmgesel Derinliği

Hayat Ağacının farklı kültürlerde benzer işlevler üstlenmesi, onun yalnızca biyolojik bir varlık değil, insan zihninin evreni anlamlandırma çabasının sembolik bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hayat Ağacı, doğa ile kültür arasında bir eşik formu olarak değerlendirilebilir. Ağaç, hem yaşayan hem de kökleri toprağa sabitlenmiş hareketsiz bir varlıktır. Kökleriyle geçmişi, dallarıyla geleceği temsil etmekte, aynı anda hem yukarıyı hem aşağıyı, hem içsel hem de dışsal boyutu imlemektedir. Bu çift yönlü doğa, Hayat Ağacını yalnızca bir imge olmanın ötesine taşıyarak, aynı zamanda güçlü bir anlatı aracına dönüştürmüştür.

Sanatçılar açısından bu imgenin cazibesi, yalnızca görsel estetiğinden değil, aynı zamanda içerdiği kavramsal yoğunluktan kaynaklanır. Çok katmanlı anlam yapısı, sanatçılara çoklu anlatım imkânı sunar. Hayat Ağacı, görsel düşünmenin neredeyse ideal formu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü doğayı temsil ederken, doğanın sınırlarını aşarak zamansız ve tarihsel bir anlam kazanır. Tekil varlığıyla bireyselliği, dallarıyla ise kolektif hafızayı taşımaktadır. Böylelikle Hayat Ağacı, bireysel deneyim ile ortak insanlık hafızası arasında duran evrensel bir arketip hâline gelmiştir.

Kodun Ağacı: Dijital Sanatta Organik ve Sibernetik Bileşimler

Çağdaş dünyada mitoloji ve sembolizm, yalnızca akademik incelemeler veya inanç sistemleriyle sınırlı kalmamaktadır. Popüler kültürden dijital sanat pratiklerine uzanan geniş bir yelpazede Hayat Ağacı motifine rastlamak mümkündür. Sosyal medya ikonografisinde, grafik tasarımlarda, video oyunlarında ve yapay zekâ temelli görsel üretim sistemlerinde bu motifin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, arketipsel imgelerin zamansız doğasını ve insan zihninde hâlâ güçlü bir karşılık bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Dijital çağda Hayat Ağacı, yeni bağlamlar ve anlam katmanlarıyla zenginleşmektedir. Ağ (network) yapıları, kök-dal sistemleri ve veri akışları gibi kavramlar, bu mitolojik formun modern karşılıkları hâline gelmiştir. Kod temelli generatif sanat uygulamalarında ağaç biçimleri, fraktal matematik ile birleşerek "sanal hayat ağaçları" üretmekte; böylece arketip, yalnızca korunmakla kalmayıp yeniden kodlanarak varlığını sürdürmektedir.

Geleneksel kültürel bağlamda kutsallığın, yaşamın ve evrenin bütünlüğünün simgesi olan Hayat Ağacı, dijital üretimlerde biçimsel ve kavramsal dönüşümler geçirerek yeni bir imgesel kimlik kazanmıştır. Artık bu mitolojik sembol kodlanmış bir yapı, veri ağlarının metaforu ve sibernetik sistemlerin estetik formu olarak dijital üretimlerde yer almaktadır. Organik ile yapayın, doğal ile dijitalin iç içe geçtiği bu estetik düzlemde Hayat Ağacı, geleneksel anlatılardan beslenen bir arketip olarak varlığını sürdürürken, aynı zamanda dijital dünyanın yapısal mantığını da temsil eden bir simge halimi almıştır.

Dijital Sanatta Kod ve Form İlişkisi

Dijital sanat, üretim sürecinin merkezine kodu yerleştirerek estetik anlayışı köklü biçimde dönüştürmektedir. Kod, estetik biçimi destekleyen bir düşünme yöntemi ve yaratıcı bir süreç olarak devam etmektedir. Bu bağlamda kodun merkezde olduğu üretimler, generatif sanatı da meydana getirmektedir. Generatif sanat; algoritmik yapıların estetik sonuçlara dönüştürüldüğü, insanın sürece doğrudan müdahalesinin sınırlı olduğu, ancak üretim parametrelerinin önceden belirlendiği bir yaratım biçimidir. Sanat tarihi boyunca farklı dönem ve akımlarda çeşitli biçimlerde ortaya çıkan bu yaklaşım, terminolojik açıdan zaman zaman algoritmik sanat, sistem sanatı veya bilgisayar sanatı gibi kavramlarla eş anlamlı ya da dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

1965 yılında Georg Nees'in eserlerinin sergilendiği "Generative Computergraphic" başlıklı sergi, generatif sanatın bilgisayar teknolojileriyle ilişkilendirilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren generatif sanat, üretim sürecinin tamamında veya belirli aşamalarında bilgisayarın etkin bir araç olarak kullanıldığı bir ifade biçimi olarak görülmüştür. Bununla birlikte, Boden ve Edmonds (2009), bilgisayar kullanımının bu sanat formu için zorunlu olmadığını; kural tabanlı analog üretimlerin de generatif sanat kapsamında değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Onlara göre generatif sanatın özünü belirleyen temel unsur, üretim sürecini yönlendiren kurallar dizgesidir.

Bu çerçevede Hayat Ağacı imgesi, generatif sistemlerde sıklıkla kullanılan temel formlardan biri olmuştur. 1968'de Aristid Lindenmayer'in çok hücreli organizmaların büyüme süreçlerini simüle etmek amacıyla geliştirdiği ve zamanla biyologlar ile bilgisayar bilimciler tarafından da kullanılan yeniden yazma yöntemi olan Lindenmayer sistemleri (L-sistemleri) (Prusinkiewicz ve Lindenmayer, 1996), fraktal geometri ve parametrik modelleme teknikleriyle birleşerek dijital ağaç formlarının oluşturulmasına imkân tanımıştır. Bu dijital yapılar, tıpkı doğal bir organizma gibi dallanır, büyür ve çeşitlenir. Ancak bu büyüme artık doğanın biyolojik süreci değil, kodu taklit eden yapay doğallıktır. Böylece dijital üretiler, doğa ile teknolojinin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Piet Modrian'ın "Kırmızı Ağaç (1910)" yapıtının fraktal modelleme içerdiği söylenebilir. Belirli bir figürün fraktal niteliğine dair bir yargı, yalnızca giderek küçülen bir ölçek dizisi üzerinden ayrıntılı inceleme gerçekleştirildiğinde kesinlik kazanır. Bu yaklaşım doğrultusunda renk verilerinden yararlanılmış, dijital analiz, bir boyutun doğrusal bir çizginin eğimi şeklinde güvenilir biçimde tahmin edilmesine imkân veren ölçek dizisine genişletilmiştir. Yürütülen karmaşık matematiksel çözümleme, incelenen Kırmızı Ağaç adlı eserin fraktal özellikler sergilediğini ortaya koymaktadır (Bountis vd., 2017, s. 11).

Çalışmanın odak noktasındaki Hayat Ağacı arketipi, dijital ortamda yeniden biçimlenerek postmodern bir mitos üretiminin parçası hâline gelmektedir. Dijital üretiler, geçmişten miras aldıkları kültürel motifleri yazılım aracılığıyla işleyerek "kodlanmış mitolojiler" ürettiklerinde, geleneksel Hayat Ağacı imgesi; ağ (network) yapıları, veri tabanları, organizasyon şemaları veya sinaptik bağlantı görselleriyle bütünleşerek yeniden yapılandırılır (Görsel 29.)

Görsel 29. Kodlanmış Mitoloji, Sora AI Dijital Siberpunk Üretim, 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

Bir dijital üreticinin Orta Asya ağaç mitinden yola çıkarak ağaç formuna sahip bir sosyal medya etkileşim ağı tasarladığını düşünelim. Bu durumda izleyiciye sunulan ağaç, biyolojik doğaya ait olmaktan çıkarak insan ilişkilerinin dijital izlerine dayalı bir organizmaya dönüşmektedir. Bu yaklaşım, Roland Barthes'ın "göstergebilimsel yeniden yazım" kavramıyla örtüşmektedir. Barthes'a göre gösterge, doğrudan temsil ettiği nesnenin kendisi olmayıp, onu çağrıştırarak anlam üreten bir araçtır ve gösteren ile gösterilenin birleşiminden oluşur (Barthes, 2016, s. 27). Dolayısıyla Hayat Ağacı, bu bağlamda geleneksel bir kültürel kod ve çağdaş bir veri yapısının temsiline dönüşmektedir. Burada üretici, gelenek ile dijital teknolojiler arasında kavramsal bir yapı kurarken, kod, mitolojinin dilinden teknolojinin diline aktarılan bu bağın temel taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Sibernetik Sistemlerde Doğa Taklidi

Sibernetik, canlı organizmaların işleyiş biçimlerini taklit eden sistemlerin tasarlanmasıyla ilgilenen bir disiplin olarak tanımlanır. Dar anlamda, makineler ve biyolojik organizmalarda bilgi işleme süreçleri ile amaçlı davranış arasındaki ilişkileri inceleyen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise sibernetik, sosyal sistemlere de uygulanabilen kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, karmaşık toplumsal organizasyonların işleyişini bilgi akışı, iletimi ve işlenmesi üzerinden analiz etmeye yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmektedir (Freudental, 2018). Bu yaklaşımın, özellikle generatif sanat ve medya sanatları gibi disiplinlerle anlamlı bağlar kurmak açısından önem taşıdığı söylenebilir.

Sanatta sibernetik yaklaşım; etkileşimli, adaptif ve değişken yapılar üretme çabasının bir sonucudur. Sanatçılara bilgi, iletişim ve geri besleme kavramlarından yararlanma olanağı tanırken, aynı zamanda kendi pratiklerinin sınırlarını yeniden tanımlama ve değerlendirme fırsatı sunmaktadır (Kulak ve Köseler, 2024, s. 205). Bu disiplin, sanat üretim sürecine hem teorik hem de uygulamalı boyutta yeni araçlar, yöntemler ve bakış açıları kazandırarak yaratıcılığı zenginleştirir. Bu yönüyle, hem organik bir forma hem de bilgi ve bağlantı taşıyıcı işlevine sahip olan Hayat Ağacı imgesi, sibernetik sistemlerde yeniden hayat bulmaktadır.

Yapay zekâ destekli bir dijital üretimde Hayat Ağacı, neural network (sinir ağı) görselliği ile eşleştirilebilir. Sinapsları temsil eden dallar, bilgiyi bir merkezden diğerine taşıyarak sistemin kendi içinde öğrenmesini sağlamaktadır. Böyle bir bağlamda ağaç doğal bir form olarak öğrenen ve adapte olan bir yapıya dönüşmüştür (Görsel 30.). Bu durumda, sanat yapıtının geleneksel tanımı da değişerek, sabitlikten uzaklaşan, yaşayan ve tepkisel davranışlara sahip bir organizmaya dönüşmüştür.

Görsel 30. Neural Network, ChatGPT AI Dijital Üretim, 1536 x 1024 px, 72 dpi, 2025.

VR (sanal gerçeklik) ve AR (artırılmış gerçeklik) teknolojilerinin gelişimiyle birlikte sanat yapıtları, izleyiciyle doğrudan etkileşim kurabilen dinamik sistemlere evrilmiştir. Bu ortamlarda Hayat Ağacı, hem kavramsal bir metafor hem de üç boyutlu bir deneyim alanı olarak varlık göstermektedir. Sanal bir ormanda dolaşan kullanıcı, dallara dokunarak farklı senaryoları tetikleyebilir veya ağaçların büyüme sürecine doğrudan etki edebilir. Böylelikle izleyici, yalnızca pasif bir gözlemci değil, anlatının dinamiğinin bizzat üreticisi hâline gelmektedir.

Bu tür projeler, Umberto Eco'nun açık yapıt kuramı ile de örtüşmektedir. Eco, çağdaş sanatın çok anlamlı, izleyiciye açık ve yoruma dayalı doğasını vurgulayarak, geleneksel tek anlamlı sanat anlayışına karşı izleyiciyi anlamın ortak üreticisi konumuna yerleştirmektedir. Hayat Ağacı gibi derin sembolik katmanlara sahip imgeler, bu katılımcı yapıda yeniden anlam kazanmaktadır. Özellikle Türk kültüründe kolektif hafızanın önemli bir taşıyıcısı olan ağaç imgesi, bu yeni formda dijital bir topluluk belleği aracına dönüşmektedir.

Post-Dijital Estetik

Post-dijital kavramı, ilk kez Kim Cascone tarafından 2000'li yılların başında dijital müzik üretimi bağlamında ortaya atılmıştır. Cascone'a göre dijital teknolojiler, artık birer yenilik olmaktan çıkmış; sanatçılar için gündelik, sıradan ve görünmez bir üretim ortamına dönüşmüştür. Bu durum, dijital araçların teknik bir merak ya da deneysel bir arayış nesnesi olma niteliğini kaybederek, üreticinin varoluşsal bağlamında konumlandığını göstermektedir. Post-dijital estetik, bu görünmezlik zemininde gelişen yeni ifade biçimlerini araştırmakta; elle yazılan kodlar, açık kaynak sistemler, taklitçi algoritmalar, dijital bozulmalar (glitch) ve fiziksel-dijital hibrit nesneler gibi unsurları temel bileşenleri arasında değerlendirmektedir (Cascone, 2000, s. 12).

Sanat ve teknoloji arasındaki etkileşim, dijital çağ ile birlikte köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm üretim teknikleriyle beraber, sanatın düşünsel, estetik ve ontolojik çerçevesini de yeniden tanımlamıştır. Post-dijital estetik, dijitalin artık yeni olma özelliğini yitirerek, üretim süreçlerinde görünmez bir arka plan haline geldiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu bağlamda, dijital araçlar üretici için yalnızca teknik işlev taşıyan unsurlar olmaktan çıkmış; düşünmenin, anlatmanın ve hatta hissetmenin doğal uzantılarına dönüşmüştür.

Tarihsel ve arketipsel derinliğe sahip Hayat Ağacı imgesi, post-dijital çağın çoğulcu, melez ve hibrit estetik anlayışı içinde yeniden biçimlenmiş; kodlarla, algoritmalarla ve veriyle örülü sanal yapılarda yeni bir varlık alanı kazanmıştır. Bu bağlamda mitoloji, sabit ve değişmez bir anlatı olmaktan çıkıp etkileşimli, kırılgan, yeniden yazılabilir bir sistem haline gelmiştir. Kod, burada teknik bir üretim dili ve aynı zamanda kültürel bir anlatı aracı

olarak işlev görmektedir. Post-dijital üretici ise, tıpkı geçmişin şamanları gibi, hem geçmişle hem de çağdaş teknolojiyle iletişim kurarak elle kodlanan arketipler inşa eden bir figür halini almaktadır.

Hayat Ağacı imgesi, tarih boyunca sözlü kültürden el yazmalarına, fresklerden halı ve kilim dokumalarına, minyatürlerden modern resimlere kadar farklı formlarda karşımıza çıkmıştır. Bu üretimlerin çoğu, ritüel, inanç ve kolektif hafıza ile doğrudan ilişkilidir. Post-dijital çağda ise insan dokunuşu, dijital araçlar aracılığıyla yeniden yorumlanmakta; üreticinin yazdığı algoritmalar, görsel kompozisyonları belirleyen ve mitolojik yapıları yeniden kuran metinler niteliği kazanmaktadır.

Bu süreçte Hayat Ağacı, kodlanan bir arketip haline gelir. Sanatçının her komut satırı, ağacın bir dalını, kökünü ya da yaprağını biçimlendirmekte; veri girdilerine bağlı olarak büyüme biçimleri, dalların çatallanma oranı veya yaprak renkleri değişmektedir. Böylece doğadaki rastlantısallık, dijital ortamda yeniden üretilmektedir. Post-dijital üretici için Hayat Ağacı veri, bilgi, hafıza ve kimliğin estetik bir ifadesidir.

Dijital çağda, geçmiş kuşaklara ait dijital kayıtlar, e-posta arşivleri, sosyal medya içerikleri, konum verileri, bir dijital soy ağacının inşasında kullanılabilir. Bu bağlamda Hayat Ağacı, biyolojik, dijital ve metaforik katmanları bir arada barındıran hibrit bir yapıya dönüşmektedir. Post-dijital üretimlerin karakteristik yönlerinden biri olan analog ve dijital medyanın eş zamanlı ve eşit değerle kullanımı, Hayat Ağacı imgesini geleneksel el sanatları ile dijital üretim yöntemleri arasında bağlantı oluşturan bir model haline getirmektedir.

Bu tür üretimler, sanatın bir nesne, bir süreç, bir deneyim ve bir katılım alanı olduğunu vurgulamaktadır. Hayat Ağacı, bu melez ortamda tanıdık ve aynı zamanda yabancı, gelenekselliği koruyan fakat çağdaş estetikle yeniden inşa edilen bir figür olarak öne çıkmaktadır. Post-dijital estetik, üretim araçlarının yanı sıra zaman ve hafıza algısını da dönüştürür. Kuşaklar arası aktarım ve kültürel sürekliliği simgeleyen Hayat Ağacı, günümüz dijital üreticilerinin elinde bulut sistemleri, veri görselleştirmeleri ve dijital arşivler aracılığıyla hem geçmişi hem de geleceği temsil eden bir yapıya bürünmektedir.

Hayat Ağacı imgesi post-dijital estetikte, kutsal olanın korunması, açılması, bozulması, yeniden birleştirilmesi ve katılıma açık hale getirilmesi için güçlü bir araç haline gelmiştir. Mitolojik örnekler, müze vitrinlerinden çıkarak sanatçının ekranında, kod satırlarında ve izleyicinin etkileşiminde yaşamaya devam etmektedir. Elle kodlanan bu yeni mitolojide Hayat Ağacı, hem bir başlangıç hem de devam eden bir süreç olarak, geçmişin sesi ile geleceğin simgesi arasında bir yerde durmaktadır.

Ağ Toplumunda Hayat Ağacı: Semiyotik ve Sosyolojik Yaklaşım

21. yüzyılın ilk çeyreğinde, teknolojik gelişmeler, dijitalleşme ve bilgi ekonomisinin yükselişiyle birlikte bireylerin toplumsal yaşam biçimlerinde, iletişim ağlarında ve düşünsel yapıların örgütlenmesinde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm yalnızca ekonomik ve teknolojik boyutla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel ve estetik bir kırılmayı da beraberinde getirmiştir. Manuel Castells'in kavramsallaştırdığı ağ toplumu (network society) anlayışı, bu yeni yapıyı açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Castells'e (2013) göre, ağ toplumunda bireyler; fiziksel mekâna bağlı olmayan, zamandan bağımsız, çok merkezli ve dağınık bir yapıda organize olur. Enformasyon artık sabit değil, devingen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, geleneksel hiyerarşilerin yerini yatay ilişki ağları almıştır.

Bu yeni toplumsal düzende Hayat Ağacı imgesi, geçmişte taşıdığı mitolojik, kozmolojik ve ruhani anlamlarının ötesinde; ağların, veri akışlarının, topluluk dinamiklerinin ve kimlik oluşumlarının metaforu haline gelmektedir. Geleneksel toplum yapısında bilgi, çoğu zaman merkezi kurumlar ve otoriteler aracılığıyla üretilip aktarılırken, ağ toplumunda bilgi üretimi, dağılımı ve paylaşımı çok merkezli ve eş zamanlı bir hâl almıştır. Bu durum yalnızca sosyal yapıyı değil, aynı zamanda imgelerin dolaşım biçimlerini de köklü biçimde değiştirmiştir. Sosyal medya platformları, bloglar, dijital sanat mecraları ve açık kaynak veri akışları gibi yeni ortamlar, imgelerin artık yalnızca izlenen değil; üretilen, dönüştürülen ve paylaşılan birer iletişim biçimi haline gelmesini sağlamıştır.

Hayat Ağacı bu ortamda, tıpkı bir veri ağacı, bir sinaptik harita ya da sosyal bağlantı şeması gibi işlev kazanmaktadır. Kökleri bireyin geçmiş deneyimlerine, dalları ise sosyal etkileşimlerine uzanmakta; üreticiler, bu imgede bir doğa temsilinin yanında çağın ilişki biçimlerini kodlayan bir metafor bulmaktadır.

Ağ toplumunun temel yapısı olan sosyoteknik sistemler, insan ve makine bileşenlerini içeren dinamik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi teknolojileriyle donatılmış bu sistemlerde bireysel tercihler kullanıcıların eylemlerini yönetirken, aynı zamanda algoritmalar, veri protokolleri ve ağ yapıları da bu tercihlerin biçimlenmesinde rol oynamaktadır. Hayat Ağacı da bu süreçte insan–insan ve insan–teknoloji etkileşimini temsil eden bir araca dönüşmektedir.

Dijital üreticiler, bu yapıyı görselleştirmek için Hayat Ağacı formunu sosyal medya ağları, dijital veri kümeleri, nöral ağ haritaları ve yapay zekâ modelleriyle ilişkilendirmektedir. Özellikle interaktif enstalasyon çalışmalarında, izleyicinin verisi gerçek zamanlı olarak kullanılarak Hayat Ağacı canlı bir yapıya dönüştürülmektedir. İzleyicinin attığı her adım bir dal üretirken, her bir veri girişi yeni bir yaprak oluşturmakta; imge, statik bir motif olmaktan çıkarak yaşayan bir ağ sistemine dönüşmektedir.

Ağ toplumunda hafızanın bireysel olmaktan ziyade kolektif ve dijital olduğu söylenebilir. Dijital platformlar üzerinden üretilen her içerik, küresel bellek sistemine eklenmektedir. Toplumsal belleğin dijital temsili haline gelen Hayat Ağacı imgesi, dijital üreticiler tarafından her bir dalın ve yaprağın bir kişi, olay ya da veri kümesine karşılık geldiği dijital arşiv projelerinde yapılandırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Ağ toplumunun en önemli bileşenlerinden biri olan kimlik, dijital ortamda çoklu, değişken ve ilişkisel bir yapı göstermektedir. Hayat Ağacı imgesinin bu çoklu kimlik yapısına görsel bir karşılık sunduğunu söylemek mümkündür. Kökler, bireyin aidiyetlerini, gövde, onun temel kimliğini, dallar ise dijital platformlardaki farklı kimlik kurgularını temsil etmektedir. Kimlik, platformdan platforma değişen, kullanıcı adı, avatar, paylaşım dili ve algoritmalar tarafından biçimlenen, sabit olmaktan çıkan bir yapı halini almaktadır. Bu durumda Hayat Ağacı, akışkan, çoğul ve ilişkisel kimliklerin görselleştirilmesinde bir model olarak değerlendirilebilir.

Sanal ortamları, bireysel kimliğin dijital olarak yeniden kurulabildiği alanlar şeklinde tanımlamak mümkündür. Hayat Ağacı imgesi, bu dijital kimliğin zamansal, toplumsal ve kültürel yönlerine dair bir yapı sunmaktadır. Üreticiler, bu imgeyi kullanarak kendi soy ağaçlarını, göç hikâyelerini, kültürel aidiyetlerini görselleştirirken, kullanıcılar da bu yapılara kendi bilgilerini ekleyerek kolektif bir Hayat Ağacı inşasına katkı sağlamaktadır.

Arketipin Yeniden Yazımı: AI (Yapay Zekâ) ve Veri Temelli Anlatılar

Yapay zekâ destekli dijital üretimlerde Hayat Ağacı, veri kümelerine dayalı dinamik bir yapıya dönüşmektedir. Arketipin yapay zekâ modellerine aktarılmasıyla, sistem tarafından üretilen yeni anlatılar ağaç formunda organize edilebilmektedir. Bu yapay üretim süreci, gelenekselin durağan yapısına karşılık sürekli değişen, kullanıcıya göre farklılaşan ve çok katmanlı bir anlatı evreni sunma olanağı yaratmaktadır. Böylece ağaç, yalnızca bir görsel metafor olmaktan çıkarak yapısal bir anlatı şeması haline gelirken; yapay zekâ, bu yapıyı her yeniden ürettiğinde arketip de yeniden inşa edilmektedir.

Yeni medya teknolojileri, Hayat Ağacı gibi arketipsel imgeleri çağdaş bağlamlara uyarlayarak onları deneyimsel, etkileşimli ve çok katmanlı yapılara dönüştürmektedir. Sanal gerçeklikte içine girilebilen bir mekân, artırılmış gerçeklikte kamusal alanda görülebilen bir görsel ya da yapay zekâ destekli sistemlerde algoritmik bir hikâye ağı haline gelen Hayat Ağacı, dijital çağın mitolojik arayışına güçlü bir yanıt sunmaktadır.

Sonuç

Sanat tarihinin derinliklerinden bugünün dijital ekranlarına uzanan Hayat Ağacı imgesi, bu çalışmada yalnızca bir görsel motif olarak ele alınmamış, aynı zamanda kültürel, mitolojik ve teknolojik bağlamlarda dönüşen, katmanlı ve çoğul bir anlatı aracı olarak sunulmuştur. Köklü inanç sistemlerinden günümüzün ağ toplumuna uzanan yolculuğunda Hayat Ağacı, biçimsel ve kavramsal düzeyde çeşitli anlam evrimleri geçirmiş, bireysel ve kolektif kimliklerin taşıyıcısı, kültürel hafızanın görsel bir temsili ve teknolojik çağın semiyotik yapılarından biri haline gelmiştir.

Çalışma, Hayat Ağacı'nın ikonografik bir figür olmanın ötesinde, anlam üretme sistemi ve ilişkisel estetik modeli olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Bu imge, çağdaş Türk resminde, dijital üretimlerde ve yeni medya uygulamalarında, geleneksel ile modern değerler arasında bağ kurarak kültürel sürekliliğin güçlü bir sembolüne dönüşmektedir. Tarih boyunca Sümer, İbrani, Hint, Türk ve İskandinav kültürlerinde yaşamın kaynağı, evrenin merkezi ve ruhani yükselişin sembolü olarak yeniden üretilen Hayat Ağacı, bazen Tanrısal bir figürün taşıyıcısı, bazen bilgi ağacının metaforu, bazen de insan-evren ilişkisini açıklayan simgesel bir unsur olmuştur.

Türk kültüründe ise bu imge, şaman ritüellerinde gökyüzü ile yeraltı arasında kurulan bağın, zamanın döngüselliğinin ve toplumsal hafızanın görsel karşılığıdır. İslam etkisiyle birlikte minyatür, çini ve mimaride stilize edilerek korunmuş, anlamını soyut düzeyde sürdürmüştür. Bu tarihsel süreklilik, dijital medyanın olanaklarıyla birleştiğinde Hayat Ağacını güçlü bir sembol haline getirmiştir.

Çalışmanın temel savlarından biri olan, Hayat Ağacının dijital üretim pratikleri içinde yeniden kodlanan bir arketipe dönüşmesi, teorik tartışmalar ve örneklerle desteklenmiştir. Generatif sanat, yapay zekâ temelli üretimler, veri görselleştirme uygulamaları ve etkileşimli anlatı sistemlerinde Hayat Ağacı bir taraftan doğanın

işleyişini taklit ederken diğer yandan bu işleyişi yeniden inşa eden yapılarla özdeşleşmektedir. Kodlarla yaratılan dijital ağaçlar, fraktal yapılar, nöral ağlar ve veri akış şemaları üzerinden anlam kazanan bu temsil biçimi, üreticiyi bir arketip mühendisi konumuna taşımaktadır.

Castells'in tanımladığı ağ toplumu kavramı, Hayat Ağacının çağdaş görsel kültürde yeniden anlam kazanmasını açıklamak için önemli bir teorik çerçeve sunar. Çok merkezli, zamansız, mekânsız ve yatay ilişkiler ağına dayalı dijital toplum yapısı, Hayat Ağacının dallar, kökler ve gövdeden oluşan yapısıyla yapısal bir benzerlik gösterir. Günümüzde sosyal medya etkileşim haritalarında, dijital soy ağaçlarında veya büyük veri projelerinde karşımıza çıkan bu imge, geçmişe ait bir mitos olma özelliğinden sıyrılarak günümüz toplumunun dijital yapısına dair bir görsel arayüz işlevi üstlenmektedir.

Yeni medya teknolojileriyle birlikte izleyicinin konumu da değişmiştir. Sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve etkileşimli anlatı teknolojilerinde Hayat Ağacı, bir temsil nesnesi olmaktan çıkarak kullanıcıyla birlikte var olan, onun etkileşimiyle biçimlenen dinamik bir anlatı platformu haline gelmiştir. Kullanıcının dallara dokunarak farklı anlatılara ulaşabildiği, veri girişiyle ağacı şekillendirebildiği ya da görsel seçkilerle mitolojik bir yolculuğa çıktığı bu yapılar, arketipi kodlanmış mitoloji formuna dönüştürmektedir.

Çağdaş ve dijital sanat, Hayat Ağacı gibi arketipsel imgeleri yeniden üretmekte, onları katılımcı, etkileşimli ve çok katmanlı anlatılara dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, izleyiciyi anlamın yaratıcılarından biri haline getirmektedir. Post-dijital ortamda Hayat Ağacı bir ilişki yapısı, bir diyalog zemini ve geçmiş ile gelecek, doğa ile teknoloji, birey ile toplum arasında güçlü bir geçiş noktasıdır.

Çalışmanın temel katkısı, Hayat Ağacı imgesini tarihsel ve ikonografik bir düzlemde incelerken, bu imgeyi, çağdaş sanat teorileri, dijital medya estetiği ve kültürel dönüşüm perspektifleri içinde ele almasıdır. Böylece Hayat Ağacı, yalnızca resimsel bir unsur olmaktan çıkarak düşünsel bir yapı, kültürel bir hafıza taşıyıcısı ve dijital çağın simgesel dili içinde anlam kazanan bir motif olarak yeniden tanımlanmıştır. Dijital Sanatta Hayat Ağacı: Kodlanmış Mitolojinin Post-Dijital İmgeleri başlıklı bu çalışma bu konunun geliştirilmesi için yeni yapılacak araştırmalara kaynak teşkil etme niteliğiyle de önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Arslan, S. (2014). Türkler'de ağaç kültü ve hayat ağacı. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 59-71.

Barthes, R. (2016). Göstergebilimsel Serüven, (Çeviren: Mehmet-Sema Rifat.). Yapı Kredi Yayınları.

Boden, M.A., Edmonds, E.A., (2009). What is generative art? Digital Creativity, 20, s. 21-46.

Cascone, K. (2000). The Aesthetics of Failure: "Post-Digital" Tendencies in Contemporary Computer Music. Computer Music Journal Winter, 24(4).

Castells, M. (2001). The Information Age: Economy, Society and Culture, End of Millenium. Blackwell Publishers.

Castells, M. (2013), Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Ağ Toplumunun Yükselişi (Çeviren: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eliade, M. (2014). Dinler tarihine giriş. (Çeviren: L. A. Özcan), 2. Baskı, Kabalcı Yayıncılık.

Erbek, G. (1986). Hayat ağacı motifi I. Antika Dergisi, 15, 26-33.

Freudenthal, H. (2018, Mayıs 18). Wiener, Norbert. Encylopedia. https://www.encyclopedia.com/science/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/wiener-norbert

Kuban, D (2010). Divriği Mucizesi. Yapı Kredi Yayınları.

Kulak, Y. C. ve Köseler, A. T. (2024). Sibernetik bilimi bağlamında sanatta dijitalizm. yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Sanatta Dijitalizm Özel Sayısı, 201-215. doi: 10.17484/yedi.1501978

Ögel, B. (2014). Türk mitolojisi: Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar. C. 2, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Öztekin, S. (2008). Dinlerde hayat ağacı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüsek Lisans Tezi.

Prusinkiewicz, P. ve Lindenmayer, A. (1996) The Algorithmic Beauty of Plants, SpringerVerlag.

Üçer, M. (2019). Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Yılmaz, D. (2012). Protohistorik dönemde Anadolu'da hayat ağacı motifi. 3. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu, Antalya.

Yörükan, Y.Z.. (2014). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm. Ötüken Neşriyat.

Görsel ve kaynakça

Görsel 1. Bayat, Fuzuli. (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat. (Bayat, 2006, s. 206).
Görsel 2. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jgz0r7e6brbr6m8s2x4w18
Görsel 3. Ağaç, S. & Sakarya, M. (2015). Hayat ağacı sembolizmi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 1-14. (Ağaç, Sakarya, 2015, s. 6)
Görsel 4. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jgq7xdf1nrntvb4vhy147a
Görsel 5. Abdülmü'min el-Hûyî, Varka ve Gülşah Mesnevisi Minyatürleri, TSMK, H.841, 33b. Hazine 841, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul
Görsel 6. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2fy3vgdev7ayrtd1qcqhqzp
Görsel 7. Hünernâme I. Cilt [TSMK – H.1523] y116a. Çelebi Sultan Mehmed'in Kızılırmak kenarında avlanması. (Niğâr Anafarta, 1969; Zeren Akalay, 1972, s. 91.)
Görsel 8. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2fyxxvfepn8bn19cbqdaqya
Görsel 9. https://www.chorleys.com/auction/lot/lot-1003---late-18th-century-indian-schoolhz-hizir-with/?lot=48039&sd=1#
İskender, Hz. Hızır ve Vakvak Ağacı, Falname (And, 2007, s. 311).
And, M. (2007). Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası. Yapı Kredi Yayınları.
Görsel 10. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2fznfxtf39r85d5t06qvrpc
Görsel 11. Divriği Ulu Camii Hayat Ağacı Motifi https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1068
Görsel 12. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jap53efnebr64ncke5bcym
Görsel 13. Erzurum Çifte Minareli Medrese Hayat Ağacı Motifi https://www.sanatadair.net/erzurum-cifte-minareli-hatuniye-medrese/
Görsel 14. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jb6nyse7t8p4k4vhdy5ekn
Görsel 15. Kubadabad Sarayı Hayat Ağacı ve Yanında Karşılıklı Duran Kuş Figür Tasvirli Çini (Arık, 2000, s. 93)
Arık, R (2000). Kubad Abad. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Görsel 16. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jfnm86ff2898tdzk0rwdpg
Görsel 17. Ahlat Mezartaşı Hayat Ağacı https://belleten.gov.tr/files/images/8781/d5f30ac3c8846612b0bc1c45ab880c2b_tur_original.png
Görsel 18. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2j9pbw5ftdb1jeyvdearprw
Görsel 19. Sultan Ahmet Cami Selvi Motifli Çini Pano (Demiriz, 1997, s. 224)
Demiriz Y, Arlı H (1997). "Tile Gardens". İstanbul. The Story Of Ottoman Tiles and Ceramics, Fotoğraf: Ertem. E, A., H., Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.
Görsel 20. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jeqvvkf1xta857z6hn8he2
Görsel 21. Eyüp Sultan Türbesi Selvi Motifli Çini Pano (Demiriz, 1997: 235)
Eyüp Sultan Türbesi Selvi Motifli Çini Pano, Eyüp Sultan Türbesi Selvi Motifli Çini Pano
Görsel 22. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jeh06sew5a16vksknyq800
Görsel 23. Osmanlı Dönemi İznik Çini Tabak (1560) (Atasoy, Raby, 1989)
Atasoy N, Julian R (1989). İznik Seramikleri, Londra: Alexandria Press.
Görsel 24. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2jf0tvwe2sb9nqajy8bny1m
Görsel 25. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mavi Ağaç, Duralit Üzerine Akrilik Boya, 121.5x121.5 cm
Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Bedri Rahmi Eyüboğlu Salonu, "Nabist Lekeler ve Geleneksel Kaynaklar", Kültür ve Turizim Bakanlığı Yayınları
Görsel 26. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2fx1ehtez4rzvh4cbpfqk60
Görsel 27. The Red Tree, 1910, oil on canvas, Dimensions: 70 x 99 cm, exhibited at Haags Gemeentemuseum, The Hague, Netherlands
Tassos Bountis, Athanassios S. Fokas, Emmanouil Psarakis, Fractal analysis of tree paintings by Piet Mondrian (1872-1944) January 2017International Journal of Arts and Technology 10(1):27
Görsel 28. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k2fwn27gfhxvqdn943zd0nx8
Görsel 29. https://sora.chatgpt.com/g/gen_01k0ce298qe64snm2gwq6qxam4
Görsel 30. https://chatgpt.com/c/6879142d-6428-8013-923d-da197d972f85

İDİL

THE TREE OF LIFE IN DIGITAL ART: POST-DIGITAL IMAGES OF ENCODED MYTHOLOGY

Emre ŞEN

ABSTRACT

The Tree of Life image, one of the most deeply rooted symbols in art history, has been re-evaluated in this study, based on its traditional and mythological roots, in the context of contemporary and digital art practices. The Tree of Life has been represented in various ways in different civilizations as a powerful cultural archetype embodying universal themes such as life, death, knowledge and sanctity. Within the scope of the research, the historical and symbolic meanings of the image in question, especially in Turkish culture, its reflections in contemporary painting and its transformations in the digital art environment were examined from an interdisciplinary perspective. The theoretical framework draws on Manuel Castells's Network Society approach, post-digital aesthetic theories, and semiotic analysis methods. In this context, the transformation of the Tree of Life image into a network of meaning transmission, a data structure, and a participatory narrative form is revealed. Positioned in the transitional spaces between tradition and innovation, nature and technology, and individual memory and collective identity, this image has been reinterpreted within the conceptual framework of contemporary art and considered a metaphor that ensures the continuity of visual thought. This study, titled "The Tree of Life in Digital Art: Post-Digital Images of Codified Mythology," is derived from the author's doctoral dissertation and shaped by qualitative research methods. Using a comprehensive literature review and the capabilities of web technology, tree motifs in a shamanic cultural element, three architectural works, three miniatures, and four tile works are presented in comparison with artificial intelligence applications. In this context, technological possibilities are questioned, and new aspects of reconstruction and the production of new meanings through imagery are explored. Two works by artists Bedri Rahmi Eyüboğlu and Piet Modrian, each featuring the tree image, are included in this study. The Tree of Life is redefined not only as a pictorial element, but also as an intellectual structure, a carrier of cultural memory, and a motif that acquires meaning within the symbolic language of the digital age.

Keywords: Tree of Life, post-digital, network society, fractal geometry, mythology